

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.11>

ДЕЗЕРТИРСТВО У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ. ПРИЧИНИ ТА УМОВИ

Рева Анна Олександрівна,
аспірантка
(Міжнародний університет бізнесу
і права, м. Херсон, Україна)

Новий шлях розвитку Української історії, започаткований 23 лютого 2014 року Революцією Гідності, військова агресія РФ проти України, яка супроводжувалася окупацією, а згодом анексією АР Крим, АТО, ООС, повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну і, як наслідок, проголошений воєнний стан – не лише позначилися на кримінально-правовій статистиці злочинності в державі, а й кардинально вплинули на загальний стан як військової злочинності взагалі, так і дезертирства зокрема.

Суспільна небезпека кримінально-протиправної поведінки військовослужбовців у результаті вчинення дезертирства об'єктивно пов'язана не тільки з порушенням громадського порядку, характерного для цивільної злочинності, а й ослабленням військової дисципліни та правопорядку в ЗС України, які є найважливішою складовою частиною їхньої бойової готовності, у зв'язку із чим дослідження вчинення у Збройних силах України дезертирства сьогодні набуло надзвичайної актуальності.

З метою запобігання вчиненню дезертирства першочергове значення слід приділити державним заходам та урядовим програмам, спрямованим на нейтралізацію, обмеження сфери й потужності дії базисних детермінантів, що полягає у побудові якісно нових ЗС України та відповідності усього їхнього особового складу сучасним вимогам сьогодення. Лише за таких умов можна вирішити завдання загального та спеціального запобігання злочинності в ЗС України

Невідкладними заходами протидії дезертирству в Україні мають стати: відпрацювання доктрини військової безпеки України, виходячи з вимог забезпечення її національної безпеки, з урахуванням внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації в країні; належне фінансування ЗС України, як заходів, пов'язаних з підтриманням бойової готовності військ, так і соціальних програм для військовослужбовців та членів їхніх сімей; повний перехід ЗС України на виключно військову службу за контрактом; вдосконалення кадрової політики ЗС України, спрямованої на усебічну підготовку офіцерського складу, підвищення вимог до його ділових і моральних якостей.

Ключові слова: дезертирство, Збройні сили України, причини та умови вчинення дезертирства, детермінанти дезертирства.

DESERTION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE. REASONS AND CONDITIONS

Reva Anna Oleksandrivna,
Postgraduate Student
(International University of Business
and Law, Kherson, Ukraine)

The new path of development of Ukrainian history initiated on February 23, 2014, by the Revolution of Dignity, the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, which was accompanied by the occupation and subsequent annexation of the Autonomous

Republic of Crimea, the ATO, the JFO, the full-scale military invasion of the Russian Federation into Ukraine, and, as a result, the proclamation of martial law, not only affected the criminal law crime statistics in the State, but also dramatically affected the general state of both war crime in general and desertion in particular.

The social danger of criminal behavior of servicemen as a result of desertion is objectively related not only to the violation of public order characteristic of civilian crime, but also to the weakening of military discipline and law and order in the Armed Forces of Ukraine, which are the most important component of their combat readiness, and therefore the study of desertion in the Armed Forces of Ukraine has become extremely relevant today.

In order to prevent desertion, priority should be given to state measures and government programs aimed at neutralizing, limiting the scope and power of the basic determinants, which is to build a qualitatively new Armed Forces of Ukraine and to ensure that all its personnel meet the modern requirements of today. Only under such conditions can the task of general and special crime prevention in the Armed Forces of Ukraine be solved.

Urgent measures to counteract desertion in Ukraine should include: development of the doctrine of military security of Ukraine, based on the requirements of ensuring its national security, taking into account the domestic and foreign policy situation in the country; proper financing of the Armed Forces of Ukraine, both measures related to maintaining the combat readiness of troops and social programs for servicemen and their families; full transition of the Armed Forces of Ukraine to exclusively contract military service; improvement of the personnel policy of the Armed Forces of Ukraine aimed at comprehensive support of the

Key words: desertion, the Armed Forces of Ukraine, causes and conditions of desertion, determinants of desertion.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Новий шлях розвитку Української історії, започаткований 23 лютого 2014 року Революцією Гідності, військова агресія РФ проти України, яка супроводжувалася окупацією, а згодом анексією АР Крим, АТО, ООС, повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну, і, як наслідок, проголошений воєнний стан не лише позначилися на кримінально-правовій статистиці злочинності в державі, а й кардинально вплинули на загальний стан як військової злочинності взагалі, так і дезертирства зокрема.

У 2013 році показник вчинення дезертирства складав 0,0009% від загальної кількості вчинених в Україні кримінальних правопорушень та 1,35% в системі військової злочинності. В 2014 році даний показник склав 0,2% та 25,5% відповідно.

Зростання вчинення дезертирства отримало свого апогею з введенням Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [5] в Україні воєнного стану, у зв'язку із чим на фоні загального зменшення (у 2 рази) злочинності в країні спостерігалось стрімке зростання як військової злочинності взагалі (у 2 рази) в порівнянні з 2014 роком (з 4153 у 2014 році до 8488 станом на 01 жовтня у 2022 році), так і дезертирства зокрема (з 1061 у 2014 році до 2245 станом на 01 жовтня у 2022 році).

Суспільна небезпека кримінально-протиправної поведінки військовослужбовців у результаті вчинення дезертирства об'єктивно пов'язана не тільки з порушенням громадського порядку, характерного для цивільної злочинності, а й ослабленням військової дисципліни та правопорядку в ЗС України, які є найважливішою складовою частиною їхньої бойової готовності, у зв'язку із чим дослідження вчинення у Збройних силах України дезертирства сьогодні набуло надзвичайної актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин

загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. За період незалежної України деяким проблемам дезертирства присвятили свої праці: О.М. Артеменко, В.В. Бабаніна, В.М. Білоконов, І.Г. Богатирьов, П.П. Богуцький, І.В. Боднар, В.В. Бондарев, Бугаєв В.О., М.Б. Головка, В.К. Гришук, В.С. Давиденко, Н.А. Дмитренко, С.Ф. Денисов, Ю.П. Дзюба, С.І. Дячук, М.М. Івлев, Д.В. Казначеева, В.І. Касинюк, В.А. Клименко, І.М. Коропатнік, Я.С. Кулькіна, Ю.Б. Курилюк, І.І. Митрофанов, В.О. Навроцький, Т.Б. Ніколаєнко, А.С. Овчаренко, М.І. Панов, О.Р. Полегенька, В.П. Попович, О.М. Сарнавський, М. С. Туркот, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, І.О. Харь, Г.І. Чангулі, В.В. Шаблістий, О.О. Шкута та інші.

Незважаючи на свою надзвичайну актуальність, велика частина наукових праць з досліджуваної тематики присвячена лише загальному вивченню військової злочинності і конкретно дезертирства не стосується, а якщо й торкається, то виключно в загальних аспектах наукового дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у формуванні уявлення про причини та умови вчинення дезертирства у Збройних силах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема детермінації злочинності завжди була ключовою для кримінологічної теорії та практики її застосування.

За справедливим твердженням Н.А. Дмитренко та О.О. Шкути, ЗУ України є частиною нашого суспільства, а тому чинники, що впливають на вчинення військових кримінальних правопорушень, є наслідком соціальних суперечностей, що притаманні цілому суспільству. Ідеться не про всі суперечності, характерні для розвитку суспільства, а саме про їхні негативні складові, які створюють передумови для вчинення кримінальних правопорушень [2, с. 67].

Досить небезпечними і найпоширенішими в системі військових кримінальних правопорушень є кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від проходження військової служби, ключове місце в системі яких посідає дезертирство.

Характеристика детермінантів дезертирства зумовлює низку особливостей, як за своєю формою, так і за змістом.

В.В. Голіна та Б.М. Головкін детермінанти кримінальних правопорушень розглядають на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях, що відповідають діалектичному співвідношенню загального, особливого та одиничного.

Причини й умови вчинення дезертирства на макрорівні є різноманітними та включають різні за характером сфери життя: соціальні, економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні та ін.

На сучасному етапі реформування та діяльності ЗС України особливо значущими серед них можна виділити: глибоку соціально-економічну й фінансову кризи у державі; дисбаланс соціальної функції держави; штучне гальмування законодавчого процесу щодо нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців; моральний занепад українського суспільства; аномію та беззаконня; прорахунки й непослідовність реформи ЗС України тощо [1, с. 481], що, за справедливим твердженням В.В. Семененко, призводять до стрімкого зростання військової злочинності [7] взагалі та дезертирства зокрема.

Ще на парламентських слуханнях «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України» 2012 року було констатовано, що «воєнна організація та сектор безпеки України не повною мірою відповідають вимогам сучасності, вони в цілому, їх складові внаслідок невиважених, а іноді й помилкових рішень критично ослаблені і на сьогодні досягли критичної межі можливостей щодо вирішення завдань захисту національних інтересів України. Стан ЗС України, як і оборонно-промислового комплексу, характеризується глибокою депресією. Небезпечних масштабів

набула багаторічна тенденція зниження військово-технічного потенціалу ЗС України та інших військових формувань. Потребує прискорення процес реформування діяльності правоохоронних органів, призначених забезпечувати національну безпеку, права і свободи людини. Недостатньо враховується та обставина, що в суспільстві відбувається політична радикалізація, мають місце екстремістські настрої і прояви, що створює загрозу громадському спокою, державному суверенітету і територіальній цілісності України» [6].

Кардинальна зміна військово-політичної ситуації в державі, починаючи з 2014 року, стала основною причиною стрімкого зростання вчинення військових кримінальних правопорушень взагалі та дезертирства зокрема.

За справедливим твердженням М.О. Семенишина, кримінологічна ситуація, яка склалася нині в Україні, є суттєвим дестабілізатором суспільного життя. Це є особливо відчутним на тлі кардинальних змін, що відбулися останнім часом у житті суспільства. Швидкі, великомасштабні й багато в чому негативно забарвлені соціальні процеси загострили стан боротьби зі злочинністю, включно з протиправною поведінкою. Збройний конфлікт у зоні АТО, ООС на території Донецької та Луганської областей зумовив серйозні зміни в державі, а отже, спричинив тенденцію до загострення як загальної [8, с. 63], так і військової злочинності. Події останніх років, за твердженням поіменованого вченого та практика, що відбуваються на території нашої держави й безпосередньо пов'язані із суттєвою інтенсифікацією криміногенних загроз, диктують необхідність термінового вжиття комплексу заходів, спрямованих на адаптацію превентивної практики до нових викликів, що зумовлено перш за все чинниками політичного, економічного та правового характеру й знаходить свій прояв у зростанні соціальної напруженості, активному відтворенні нетипових для української криміногенної обстановки в цілому злочинів [8, с. 438].

Детермінанти макрорівня, що є притаманними дезертирству, характерні саме для середовища військових та пов'язані з особливостями їхнього ставлення до проходження та несення військової служби, а також побутових відносин.

До них слід віднести:

1) психологічні проблеми, які виникають при тривалому перебуванні в одностатевому колективі, а особливо в період адаптації військовослужбовців (слабка попередня психолого-фізіологічна підготовка до військової служби, відсутність мотивації до служби, психотравмуючі конфлікти та інші особливості організму);

2) психічні відхилення та невротичні прояви як результат виснажливих фізичних навантажень, особливо у військовослужбовців молодого віку, позасімейне військове, а іноді жорстке, виховання (почуття розчарування у житті, байдужості, дратівливості, страху, поганий сон, періоди підйомів і спадів самопочуття тощо);

3) концентрація у лавах військовослужбовців осіб, як правило, молодого віку (18-40 років), що не змогли себе професійно реалізувати, окремою особливістю яких є перебування до проходження служби в ЗС України у різних неформальних об'єднаннях з антигромадською та нерідко кримінально-протиправною спрямованістю. Їхня тривала деморалізація, звичний спосіб життя та поведінки в конфліктних ситуаціях, відсутність у частини осіб стримувальних факторів створюють підвищену ймовірність їхньої протиправної поведінки;

4) невисокий рівень у значної частини військових, у тому числі і офіцерів, правої свідомості та культури;

5) майже відсутня профілактична діяльність військових командирів та начальників з особовим складом;

6) висока латентність фактів нестатутних відносин, у тому числі «дідівщини», з метою подальшого продовження військової служби;

7) наявність «кругової поруки», що сприяє латентності делінквентної поведінки військовослужбовців.

8) наявність у минулому в частини військовослужбовців проблем із законом, що негативно позначається на їхній правосвідомості та поведінці (2% осіб, які вчинили дезертирство, раніше вчиняти кримінальні правопорушення, та більше 1% мають не зняту і не погашена судимість).

Детермінантами дезертирства індивідуального рівня є:

1) психологічні травми, отримані в результаті проходження служби, а в більшості випадків зумовлені участю в бойових діях;

2) психічні та психологічні відхилення. За даними медичних і кримінологічних досліджень, у своїй більшості психічні аномалії не визначають схильність особи до протиправної поведінки і лише є основою для морально-психологічної деформації особистості, але прискорюючи процес деградації особи, позначаються на формуванні у неї специфічної злочинної мотивації. Проте на індивідуальному рівні імпульсивність та конфліктність поведінки особи, пов'язані з певними захворюваннями, можуть мати і вирішальне значення при вчиненні дезертирства, а особливо в результаті екстремальних ситуацій (бойові дії, поранення, стрес, отриманий в результаті контузій тощо);

3) вживання алкоголю; правовий нігілізм; незадовільна педагогічна й виховна робота військових командирів з конкретними підлеглими, які потребують підвищеної уваги та наставництва;

4) сформовані у військовослужбовців як до, так і під час несення служби в одностатевому колективі;

5) недостатня кількість військових психологів і невідповідність форми й змісту їхньої діяльності викликам сучасної армії тощо

На підставі викладеного можемо констатувати, що злочинній поведінці, яка сприяє вчиненню військовослужбовцями дезертирства в Україні, сприяють: ненормальні взаємини у військовому колективі; аморальна та протиправна поведінка командирів і начальників по службі, їхнє байдужне ставлення до потреб і запитів підлеглих військовослужбовців; неналежна боротьба із вживанням військовослужбовцями алкоголю та наркотиків; високий рівень латентної злочинності тощо [4, с. 63].

З метою запобігання вчиненню дезертирства першочергове значення слід приділити державним заходам та урядовим програмам, спрямованим на нейтралізацію, обмеження сфери й потужності дії базисних детермінантів, що полягає в побудові якісно нових ЗС України та відповідності усього їхнього особового складу сучасним вимогам сьогодення. Лише за таких умов можна вирішити завдання загального та спеціального запобігання злочинності в ЗС України [3, с. 26].

Невідкладними заходами протидії дезертирству в Україні мають стати:

– відпрацювання доктрини військової безпеки України, виходячи з вимог забезпечення її національної безпеки, з урахуванням внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації в країні;

– належне фінансування ЗС України, як заходів, пов'язаних із підтриманням бойової готовності військ, так і соціальних програм для військовослужбовців та членів їхніх сімей;

– повний перехід ЗС України на виключно військову службу за контрактом [9, с. 76].

– вдосконалення кадрової політики ЗС України, спрямованої на усебічну підготовку офіцерського складу, підвищення вимог до його ділових і моральних якостей.

Список використаних джерел:

1. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. Харків : Право, 2014. 513 с.

2. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 186 с.
3. Зяблюк Т.В. Мотивація до військово-професійної діяльності у військовослужбовців військової служби за контрактом. *Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів* / за заг. ред. В.В. Балабіна. Київ, 2015. С. 26.
4. Кримінологія : підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора О.М. Джужі. Київ : ФОП Маслакова, 2020. 612 с.
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки України» : Постанова Верховної Ради України; Рекомендації від 05.07.2012 № 5086-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5086-17#Text>.
7. Семененко В.В. Загальносоціальне запобігання злочинам як передумова здійснення віктимологічної профілактики грабежів. *Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів* : тези доповідей круглого столу (Київ, 29 квітня 2014 р.) / ред. кол. О.М. Джужа, В.В. Василевич, Т.Л. Кальченко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 215 с.
8. Семенишин О.М. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (За матеріалами операції Об'єднаних сил) : монографія. Київ : Дакор, 2020. 550 с.
9. Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 2. P. 74–77.